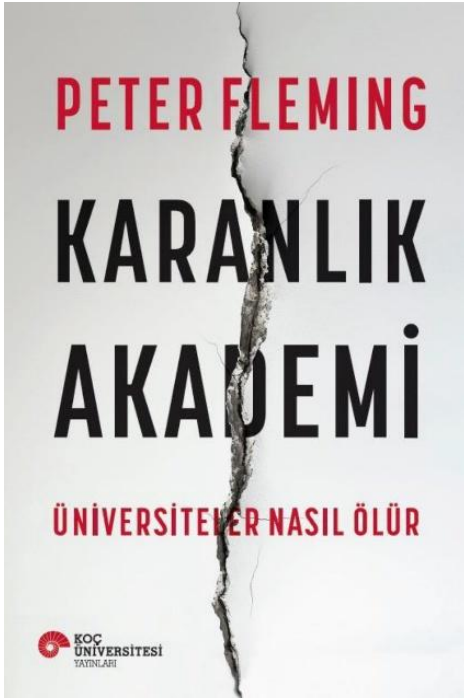

Bilimsel, Edebi, Ekonomi-Politik Bir Eleştiri Kitabı: *Karanlık Akademi*

Hüseyin Ozan Uyumlu¹

Üniversiteler konusu, eğitim tartışmaları içinde Türkiye’de yeteri kadar yer bulamamışken, akademisyenleri merkeze alan araştırma ve kitaplar da buna paralel olarak yetersiz kalmaktadır. Fakat kapitalizmin koçbaşı olan Batı ülkelerinde (Avustralya ve Yeni Zelanda’yı da ekol bağlamında burada değerlendirebiliriz) akademinin durumunu ele alan kaynak sayısı giderek artmaktadır. Bu kaynaklardan biri de Peter Fleming’in kaleme aldığı *Karanlık Akademi-Üniversiteler Nasıl Ölür²* adlı eserdir. Çevirisi Akın Emre Pilgir’e ait olan kitap Koç Üniversitesi Yayınları’ndan çıktı. Eleştirisinin merkezinde ticarileşme olan bu eserin, Türkiye’nin en zengin sermayedarlarından biri olan Koç ailesinin yönettiği bir vakıf üniversitesi olan Koç Üniversitesi’nin bünyesinde yayımlanması ilginçtir.

Fleming, Sydney’deki University of Technology’de Örgüt Çalışmaları profesörüdür. *Karanlık Akademi* kitabında, ABD, Birleşik Krallık ve Fransa gibi ülkelerden hem nitel hem de nicel veri ve örneklerle akademisyenlerin ve üniversite öğrencilerinin yaşadığı sorunları, bunun sonucu olarak da bilim anlayışı ve bilgi üretiminde görülen niteliksizleşmeyi gözler önüne sermektedir.

¹ ozan4477@gmail.com

² Fleming, P. (2025). *Karanlık Akademi-Üniversiteler Nasıl Ölür?*, Koç Üniversitesi Yayınları. Kitap, yazının kalanında *Karanlık Akademi* olarak anılacaktır.

Yazar, değerlendirmelerinin önemli bir ayağı olarak özellikle Covid-19 döneminde akademisyen ve öğrencilerin yaşadığı karabasana odaklanmıştır.³ Akademiye neoliberal saldırıların kendi söylemiyle “öldürücü” etkilerini araştırmacı titizliğiyle ele almıştır. Akademide yaşananları akademisyenler ve üniversite öğrencileri yakından biliyor, fakat Fleming alandaki dönüşümü sistematik şekilde ve sadeleştirilmiş bir dille, hatta zaman zaman dilini edebîleştirerek aktarma konusunda önemli bir iş başarmış. Tüm yaşananları temalar şeklinde ama birbiriyle bağını da koruyarak ele alan yazar, tutarlı bir değerlendirme eksenini oluşturmayı başarmış. Zaman zaman edebiyatçı, zaman zaman gazeteci, zaman zaman da akademisyen dilini kullanarak çok yönlülük sağlamış ve kitabın akıcı bir şekilde okunmasının yolunu açmış.

Fleming neoliberal düzende ticarileşen akademinin üniversiteyi öldürdüğünü kitabında ayrıntılarıyla aktarmaktadır. Bunu yaparken üniversiteyi birey ve toplumdaki bağımsız bir metaforik alan gibi değil, etiyle kemiğiyle bir canlı gibi ele almıştır. Bu nedenle, canlılara özgü bir durum olan ölme tabirini kullanması dikkat çekicidir. Fleming’e göre, neoliberal sistemde üniversiteler, bilimsel bilgi üretme önceliğini kaybetmiştir. Bilimsel çalışmalar toplum yararı için bilim dünyasına katkı sunmak amacıyla değil, üniversiteye finansal açıdan kâr getirmesi amacıyla yapılır olmuştur. Üniversite-sanayi iş birliği adı altında üniversiteler şirket ve holdinglerin -en çok da silah şirketlerinin- taşeron üreticileri haline gelmiştir. Akademi, öğrenci avına çıkarak “ne kadar çok öğrenci o kadar çok kâr” yaklaşımıyla hedeflerini belirlediğinden öğretim pazarlayan şirketler haline gelmiştir. Öğrencilerin üniversiteye ödeyeceği ücret, öğrenciyi müşteri, akademisyeni de eğlence aracına dönüştürmüştür. Akademisyenlerin öğrenci değerlendirmesinden iyi “puan” alma isteği, “not enflasyonu”nu doğurmuştur. “Üniversite çıkarları”nın öne çıkarılması kandırmacasıyla esnek istihdam uygulamaları benimsenmiş, yarı zamanlı çalışma modeliyle akademisyenler modern zaman köleleri haline gelmiştir. Emek-sermaye çelişkisi artmıştır. Yazara göre, devlet üniversiteleri de dâhil hem üniversitenin kendisi hem de akademisyenler reklam furçasına kapılmış, şöhret peşine düşmüştür. Fleming, devlet üniversitelerinde ticarileşme çabasının özel üniversitelere göre daha fazla olduğunu kitapta birkaç kez ısrarla belirtmektedir. Zira özel üniversite zaten bu amaçla kurulmuştur. Devlet üniversitelerinin yöneticileri ise bu çabalarını yöneticilere kanıtlamalıdır.

Fleming’in altını çizdiği noktaların Türkiye akademisinin durumu ile bağlantısını kuracak olursak, ülkemizde akademisyen ve öğrenciler 1960’lı yıllarda başlayan, 1970’li yıllarda yükselen emek mücadelesinin parçalarından biriydi. Hatta öğrenci hareketleri zaman zaman işçi sınıfı mücadelesinin önüne geçti. Bu mücadelelerin sonucunda emekçilerin kazanımları oldu. Batı’ya nazaran

³ Bu noktada, Covid-19 döneminde yaşananların neoliberalizmden bağımsız düşünülemediğini, iş dünyası için pandemiyin yalnızca bir katalizör olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Yaşanan kriz kamu fonlarını küçültecek, şirketlerde işten çıkarmalar ve esnek istihdam başlayacak, piyasalaşma artacaktı. Bu tablo, liberaller açısından beklenen bir fırsat anlamına geliyordu.

Türkiye’de kamusal varlığın tamamen tasfiye edilemediği söylenebilir. Bu nedenle, devlet üniversiteleri vakıf üniversiteleriyle -yaygın söylemle özel üniversitelerle- ticarileşme konusunda yarışamaz. Tüm neoliberal saldırılara karşın ODTÜ, Hacettepe, Boğaziçi gibi devlet üniversitelerinde öğrenci ve akademisyen dirençlerinin varlığı söz konusu olabilirken, özel üniversitelerde bu refleksler sınırlı düzeydedir.

Fleming’in eleştirilerinden biri de yönetici sayısı ve yönetimlerin otoriterleşmesinin artmasıdır. Yöneticiler genelde akademisyen değil, işletmecidir. Bu durum aynı zamanda liyakat sorununu doğurmaktadır. Türkiye üniversitelerinde akademisyen ve yöneticilerin seçim, atama ve yükseltmelerinde meritokrasiden uzak yaklaşım Batı dünyasına göre daha yakıcı bir sorundur. Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) varlığı, üniversite-siyaset ilişkisi, sarı sendikaların akademideki etkinliği, mülakatların varlığı gibi etkenler Türkiye’de nepotizmi yaygınlaştırmakta ve güçlendirmektedir. Rektörler, başkan yetkilerine sahip Cumhurbaşkanı tarafından “atanmakta”, akademisyenler ağır disiplin yönetmelikleriyle ve hatta hukuka egemen olan siyasi angajmanlarla katı merkezîyetçi şekilde kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Akademisyenler bir manifesto, bildiri, basın açıklaması vb.nin altına imza koyduğunda işten atılmak dâhil büyük bedeller ödemek durumunda kalabilmektedir. Batı ülkelerinde bürokrasinin görece daha sağlam temellere oturmuş olması ve hukuk devleti anlayışının daha güçlü olması meritokrasiyi mümkün kılabilir.

XIX. ve XX. yüzyıllarda üniversiteler devletlerin egemenliği ve tekeli altında bulunmuş, burjuva ideolojisinin üretim ve yeniden üretim işlevini üstlenmiştir (Yıldırım, 1998:16). İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan insan sermayesi kuramı, tüm eğitim ve öğretim kurumları gibi üniversiteleri de etkilemiştir. Üniversitelerin devletler için önemi anlaşılmış ve özellikle sanayi ve üniversiteler arasındaki ilişkilendirmeler güçlenmeye başlamıştır (Bok, 2007:11).

Türkiye’de emek mücadelelerinin yerleşik ve güçlü olduğu dönemlerde akademisyenlere “aydın” rolünün verilmesi, üniversite eğitiminin yoksul çocukları için bir sınıf atlama aracı olarak görülmesi gibi sebeplerle üniversitelere toplumsal bağlamda önem verilmiştir. Bunun yanı sıra, kendilerine bu özelliklerin atfedilmesinden dolayı askerî darbelerden olumsuz olarak en çok etkilenen kurumlardan biri üniversiteler olmuştur. Yoksulluk, toplumsal çatışma ve yarılmalar, bilgi üretim süreçlerindeki değişim, ülke ve kıtalar arasında dengesiz gelir dağılımı, devlet-piyasa-üniversite ilişkilerindeki artış, kamu ve özel sektörde yönetim anlayış ve uygulamalarının değişimi gibi gelişmeler, günümüzde üniversitelerin önemini sermaye grupları ve kapitalist devletler için tekrar gündeme taşımaktadır. En çok da piyasalaşma, ama daha yıkıcı haliyle neoliberalizm, üniversiteleri kamusal bir bilgi üretim alanı olmaktan çıkarıp rekabet, kâr ve performans odaklı yapılara dönüştürmektedir.

Üniversitelerin en önemli dinamikleri akademisyenler ve öğrencilerdir. Fakat akademisyenler, üniversitelerin işlevlerini yerine getirmesinde öncelikli

oyuncular olmasına rağmen, tarih boyunca üniversiteler üzerinde dönüştürücü etkiye sahip olmamışlardır. Buna karşın üniversitelerin akademisyenler üzerindeki etkileri tartışılmaz. Türkiye’de 2547 Sayılı Yasa ve YÖK öğretim elemanları üzerindeki etkileri bu duruma örnek oluşturur. Neoliberalizmin akademiye getirdiği yapısal değişimle birlikte akademisyenlerin yalnızca iş yaşamı değil, özel yaşamları da gündən güne kötüye gitmektedir. Çünkü akademisyenlik özellikle bilgi üretim süreçlerinde bu ayrımın ortadan kalktığı bir meslektir ve akademik çalışma da üniversite koridorlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Akademisyenler sadece mesai süresinde değil, yaşantılarının tamamında mesleğin etkilerini ve zorluklarını hissettiklerinden onların yaşantılarının bir bütün olarak ele alınması gereklidir. Akademisyenlerin yaşadıklarının anlaşılması ve yalnız olmadıklarını hissetmelerini sağlamak açısından Fleming’in çalışması çok kıymetlidir.

YÖK tarafından 1994’te hazırlanan “Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji” başlıklı raporda, üniversitelerin küreselleşmenin getirdiği şartlar paralelinde tanımlandığı görülmektedir. Raporda, eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme ve topluma hizmet yükseköğretim sisteminin üç temel işlevi olarak yer almaktadır. Üniversiteler, ülkenin uluslararası rekabet gücünü belirleyen başlıca unsurlardan biri olarak bilgi ekonomisinin beyni niteliğine bürünmüş “bilgi fabrikası” olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde üniversitelerin “bilgi fabrikası” ya da “eğitim fabrikası” olarak adlandırılması neoliberal düzende üniversitelerin özel sektör işletme mantığıyla yönetilmesinin meşrulaştırılmasıdır. Fleming, bilgi fabrikası kavramını akademik uzmanlığın performans değerlendirme ölçütleri, temel performans göstergeleri (TPG’ler) ve hepsinden önemlisi, mümkün olan en fazla öğrenciyi işlemden geçirme amacıyla sıkı bir şekilde denetlendiği yeniden yapılandırılmış akademi için kullanır.

Türkiye’de de yükseköğretim alanı, piyasa şartlarına paralel işlemesi amacıyla son yıllarda sıkı bir performans değerlendirme sürecine tabi tutulmakta. Akademisyenlerin bilimsel çalışmaları ölçülebilen sayılara, nitelik niceliğe indirgenmekte, bilimsel çalışmalar neoliberal düzende piyasanın ihtiyaçları temel alınarak şekillendirilmekte. Üniversiteler, sanayinin kâr arayışı yüzünden bilimsel üretim yapılan kurumlar olmaktan çıkarılarak, iş gücü piyasasına diploma dağıtan merkezlere dönüştürüldü. Ancak bu dönüşüm planlı bir istihdam politikasıyla da desteklenmedi. Üniversiteler halen çok sayıda mezun vermekte ve bu durum emeğin değerini düşüren rekabetçi bir ortamı beslemekte (Özbay, 2025). Bu durumla ilgili olarak, Fleming ucuz iş gücünün temel dayanağını oluşturduğu için işsizlik artışının nimet sayıldığı kapitalist sisteme işaret ederek, Fisher’den yaptığı bir alıntıyı aktarıyor: “Tâbi sınıfın her ferdi yaşadığı yoksulluğun, uygun fırsat bulup yakalayamayışının veya işsizlik durumunun sadece kendi hatası olduğunu düşünmeye teşvik edilir.”

Türkiye’de yükseköğretim sorununun bir başka boyutu da bölgesel eşitsizliktir, yani eşitsiz gelişim. Türkiye’de 200’ün üzerinde üniversite var; bunların 129’u devlet, 70’in üzerinde ise vakıf üniversitesi. Ancak vakıf üniversitelerinin bölgesel

dağılımına baktığımızda eşitsiz gelişimin varlığını görüyoruz. Çünkü bu üniversiteler İstanbul gibi büyük kentlerde yoğunlaşıyor, Van'da, Diyarbakır'da ya da Şırnak'ta bu tür üniversitelerin açılmadığını görüyoruz. Yani vakıf üniversiteleri bilime kaynak aktarmaktan çok, ticari bir işletme gibi reklam ve müşteri ilişkisine odaklanıyor. Öğrenciler de piyasanın "müşterisi" haline getiriliyor (Özbay, 2025).

Orta Çağ'dan bu yana üniversitelerde birçok kavramın değişmemesine rağmen 1980 sonrası neoliberal gelişmelerle birlikte alana hızla yeni kavramlar eklenmektedir: toplam kalite yönetimi, performans değerlendirmesi, stratejik planlama gibi. Üniversiteler hiçbir dönemde 1980'li yıllardan günümüze kadarki kadar hızla değişmemiştir. Bu yeni kavramlar açık şekilde kamunun tasfiyesine hizmet eden dönüştürücü/ideolojik araçlar olarak görülmelidir. Kamusal olanı giderek cılızlaştıran ve kurumlarda piyasacılığı ve işletme mantığını kullanan neoliberalizm, akademiye toplum ve insanlık yararına çalışmalardan uzaklaştırıp klasik iktisadın fayda/maliyet hesaplamasına hapsedmiştir. Özerklik ve özgürlük tanımadığı akademiye korporatist hale getirerek kontrol altına almıştır. Toplam kalite yönetimi, performans değerlendirmesi, stratejik planlama, özelleştirme, üniversite-sanayi iş birliğinin gelişmesi, esnek istihdam politikaları ve akademisyenler arasında gelişen hiyerarşi neoliberal politikaların hem aracı hem sonucu durumundadır. Özellikle akademik atama ve yükseltme ölçütlerindeki değişiklikler, esnek istihdam uygulamaları ve akademik özerkliğin önündeki engellerin artması gibi değişimler akademisyenlerin yaşamı üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır. Bu gelişmeler, akademisyenlerin çalışma şartlarını ağırlaştırmakta ve iş güvencesini azaltmakta, hem akademisyenler hem öğrenciler arasında psikolojik buhrana sebep olmakta, hatta intihar vakalarına yol açmaktadır.

Kitapta akademinin geldiği noktada büründüğü yeni kimliği (kimliksizlik de denebilir) ifade etmek için Fleming ve başka yazarlara ait birçok farklı, distopik ve ilk örnek olabilecek adlandırmalar yer almaktadır. Örneğin, "zombi üniversite" kavramı ile seçkin üniversiteleri etkilemeyen kriz ortamlarında, küçülme ve kayda değer ücret kesintileri yapma yoluna gitmek zorunda kalan üniversiteler ifade ediliyor. Neoliberalizme ilişkin bir diğer anlatıyla da "ticari üniversite" ve "dijitalleşmiş üniversite" kavramları tanıtılıyor.

Eğitim, sağlık ve güvenlik politikalarında özelleştirmeyi savunan neoliberalizmin etkisiyle kamusal kurumlar işletme mantığıyla yönetilmeye başladı. Akademik alanda da bilimden çok maliyet etkinliği ve kalite kontrolüne odaklanıldı. Piyasa parametreleri üniversiteleri çaresizce nakit para kovalayan makinelere çevirdi. Piyasa koşullarının kölesi ve uygulayıcısı olan şirketlere dönüşen üniversiteler *ticari üniversite* haline geldi. Fleming'in ifadesiyle, "şirketleşme bugün (finansal, örgütsel, bireysel ve özne düzeyde) öyle nefes aldırılmaz haldedir ki mevcut bağlamda bunu tersine çevirmek neredeyse imkânsız gibi gelir." Üniversitenin yöneticileri, akademisyenlerin çalışmalarını denetleyebilmek için sayısal performans ölçütleri belirledi. "Büyük veriye tutkulu" yöneticiler, akademisyen-

lerle iletişimi dahi e-posta iletişimine bağlayarak “dijitalleşmiş üniversite”yi doğurdu.

Kitabın Bölümleri

Kitap yedi bölümden oluşuyor. Kitabın adıyla aynı olan “Karanlık Akademi” bölümünde akademinin kapitalist bir endüstriye, yani “eğitim fabrikası”na dönüşmesinin bütünlüklü bakışla özeti yapılmış. Doküman analizi yöntemiyle sadece akademik kaynaklar ve resmi raporlardan değil, gazete haberlerinden de yararlanan yazar, konuyu doyurucu şekilde ele almış. İntihar oranları, kamusal fonlar, öğrenci sayıları, borçlanma gibi konularda nicel veriler sunulmuş, fakat okurun bu verileri salt sayı olarak görmesi mümkün değil, çünkü sorunun birincil parçası olan akademisyenlerle yapılan görüşmelerden nitel verilere yer verilerek konu derinlemesine zenginleştirilmiş. Yer verilen çarpıcı örnek ve ifadelerle durumun korkunçluğu ortaya koyulmuş. Örneğin, akademisyenlerin üniversite yönetiminden memnuniyetsizliğini Birleşik Krallık’taki 6.000 akademisyenle yapılan anketlerden aktaran yazar, yüzde 90 gibi devasa bir oranın üniversite yönetiminden “çok memnuniyetsiz” olduğunu belirterek akademisyenlerin stres kaynaklarını anlamaya çalışmıştır. Kamu olanaklarının azalmasına örnek olacak şekilde Amerika Birleşik Devletleri’nde 1990 ile 2010 yılları arasında devlet üniversitelerinde tam zamanlı öğrencilere ayrılan fonların yüzde 26 azaldığını yine yazardan öğreniyoruz. Aynı dönemde bunun sonucu olarak öğrenci harçlarının yüzde 113 arttığını da. Fleming sorunlarda hangi başlık olursa olsun durumun insani yönünü ön planda tutuyor, insanı ve insanlık kavramını bireysel ve toplumsal yönleriyle analiz etmeye çalışıyor. 19 ülkeden 14.000 öğrenciyle yapılmış küresel bir incelemeden referans vermesinin amacı da durumu sayıya indirgemek değil, ruh sağlığını olayın merkezine koymak. Öğrencilerin yüzde 35’inin *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayısal El Kitabı*’nda belirtilen altı ruhsal sağlık sorunundan (en az) birini yaşadıklarını ortaya koyan araştırma Fleming’in bu kitabı yazmasının temel motivasyonu sayılabilir. Artan ruhsal sorunlar hem akademisyenleri hem de öğrencileri intihara sürükleyebilmektedir. Kitapta aktarıldığına göre, Avustralya’nın Victoria eyaletinde 2009 ve 2015 yılları arasında en az 27 uluslararası öğrenci intihar etmiştir. Bristol Üniversitesi’nde gerçekleşen 13 intihar vakasının ardından bir lisans öğrencisine bunun kendisini nasıl etkilediği sorulduğunda “Eğer sesim pek etkilenmemiş gibi geliyorsa ilk yılımdan bu yana çok fazla intiharın yaşanmış olmasından” sözü distopik bir filmi değil, maalesef hayatın gerçeğini yansıtmaktadır.

“La La Land Hayaller Diyarı” bölümünde üniversitelerin ticarileşmesinin önemli aşamalarına yer verilmiş. Yazara göre, hâkim olan işletmecilik yaklaşım akademiyi karanlığa sürüklemiştir. Bu yaklaşımı benimseyenler, “verimlilik” için üniversiteleri derslere giren akademisyenlerin değil, “idarecilerin” yönetmesini istemiştir. Neoliberalizm ve bürokratik otoritenin akademisyen ve öğrenciler üzerinde yarattığı rekabetçi ve saldırgan kariyerizm, performans değerlendirme, kıyaslama, yarı zamanlı çalışma, ücretsiz fazla mesai, aşırı çalışma saatleri ve hiyerarşi; yabancılaşma, stres, ruhsal bozukluklar, tükenmişlik sendromu ve intiharlara yol

açmıştır. Yarı zamanlı çalışma sistemi, ABD’de o kadar yaygınlaşmıştır ki, sayıları sıklıkla kadrolu personel sayısını geride bırakmıştır. Bugün Amerikan akademisindeki öğretim kadrosunun yaklaşık yüzde 75’i kadrosuzdur. Yarı zamanlı öğretim görevlilerinin sağlık veya emeklilik sigortaları yoktur. Pek çoğu yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu model, eşit işe eşit ücret ilkesini yok edip, kadrolu öğretim üyelerinin kadrosuz öğretim görevlilerinin sömürsünden yararlanması sonucunu doğurmaktadır. Yaratılan vahşi hiyerarşik düzen, yarı zamanlı çalışan akademisyenleri strese ve intihara sürüklemektedir. Fleming, California Eyalet Üniversitesi’nden Terry McGlyn’in “her dönem normalde verdiğim derslerden bazıları, aynı iş için benden çok daha düşük ücret alan bu öğretim elemanlarına kaydırılmaktadır” ifadesini aktararak konuya açıklık getirmiştir. İngiltere’de bir çalışmada, akademisyenlerin düzenli olarak haftada iki gün ücret almadan çalıştıklarını, profesörlerin haftada ortalama 56,1 saat, baş araştırma asistanlarının ise 55,7 saat çalıştıkları bulunmuştur. Bu veriler Birleşik Krallık yükseköğretim sisteminde “makul ya da güvenli olmayan, aşırı çalışma saatlerinin” hâkim olduğunu göstermiştir. Son tahlilde akademisyenler performans ölçütleri, yarı zamanlı çalışma, ücretsiz fazla mesai gibi uygulamalar sonucunda “entelektüel” kimliklerinden uzaklaşıp kitap dahi okuyamayan çalışanlar haline gelmişlerdir. Akademisyenler giderek daha çok gündelik işle uğraşmaktan entelektüel meraklarını arka planda tutmak zorunda kalmıştır. “Ticari üniversite” her şeyin merkezine parayı koymuş, insani duygular, çalışma koşulları ve iletişimi devre dışı bırakmıştır. Akademisyenler için de öğrenciler için de bu değişim ruhsal sorunlar yaratmaktadır ve maalesef intihar vakalarına kadar gidecek vahim durumlar oluşmaktadır. Örneğin, Profesör Stefan Grimm iddialara göre, fon geliri ve yayın hedeflerini tutturamayınca Imperial College’daki üstleri tarafından zorbalığa uğramış ve 2014’te tüm bölüme ileri tarihte yollanacak şekilde bir e-posta hazırlayarak evinde kendini asmıştır. Ölümünden sonra meslektaşlarına ulaşan e-postada “ya yayın yap, ya toz ol” yaklaşımını eleştiren Grimm “*Burası artık bir üniversite değil, aksine bir yanda hiyerarşinin tepesindeki müthiş iklimimiz gibi sayılı kişinin parayı götürdüğü, diğer yandaysa fon gelirleri getirmesi beklenen profesörler ile tez sürelerini uzatmak için 100 pound ödemesi beklenen öğrencilerden para sağıp duran bir işletme*” ifadesiyle durumu özetlemiştir.

Mobbing ile Mücadele Derneği Erzurum Temsilci Başkanı Jale Alcan’ın sunduğu veriler, durumun Türkiye’deki akademisyenler için de iç açıcı olmadığını göstermektedir. Alcan, Türkiye’de her yıl 100 akademisyenin mobbing nedeniyle intihar ettiğini açıklamıştır. Örnek olarak, Bayburt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Gökhan Budak ve Erzurum Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erdoğan Büyükkasap’ın intiharlarını hatırlatmıştır (Mobbing ile Mücadele Derneği, 2026). Fleming de 2019’da Yeni Zelanda’da Canterbury Üniversitesi’nde Mason Pendrous adlı öğrencinin kampüsteki yurt odasında intihar ettikten bir ay sonra bulunmasına dikkat çekiyor. Yazarın öne çıkardığı soru şu: “Bir öğrencinin ölümünün böyle yoğun ve son derece sosyal bir ortamda haftalar boyunca fark edilmemesi nasıl mümkün olabilir?” Nasıl olur da öğrenci arkadaşları ya da öğretmenleri haftalar geçinceye dek Pendrous’un yokluğunu fark etmezler? Bu vaka, intiharın

sebeplerine dikkat çekmesinin yanı sıra, toplumsallığın nasıl zayıfladığı ve bireyin yalnızlaşması açısından ibret verici bir kara örnek.

Kitabın “Eğitim Fabrikasına Hoş Geldiniz” bölümünde ticarileşmenin merkezinde yer alan “eğitim fabrikası” ya da “bilgi fabrikası”nın aslında üniversiteleri şirketlerin kopyasına dönüştürdüğü savunuluyor. Yazara göre, bu konuda atılan ilk kurşun, kurumları düzgün fonlardan yoksun bırakmaktır. Fonların azaltılması akademinin bilimsel çalışmalarını sınırlandırırken, öğrencileri paralı eğitimin kucağına teslim etmiştir. “Parayı veren düdüğü çalar” yaklaşımıyla öğrenciler, öğretim elemanlarının üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Öğretim elemanları bilim üreten ve aktaran bir pozisyondan çıkıp, öğrenciyi eğlendiren bir pozisyona geçmeye zorlanmıştır. Yazara göre işin tuhaf yanı, devlet üniversitelerinin, aralarında üst düzey üniversitelerin de olduğu özel ve seçkin kurumlara göre daha fazla işletmecî yaklaşım sergilediğidir. Çünkü özel üniversitelerin kendilerini ispatlama gibi bir ihtiyacı yoktur. Üniversiteleri yöneten CEO’lar stratejik planlarla kurumu yönetecek, güvencesiz ve esnek çalışma yöntemleri işi yönetim adına kolaylaştıracaktır.

Dördüncü bölüm “Üniversitede Otoriterleşme” başlığını taşıyor. Fleming’e göre, Yeni Sağ anlayış, “büyük devlet” denen organizasyona beslediği kinle hareket ederek “Yeni Kamu Yönetimi” (YKY) adlı bir anlayışı “reform” olarak hayata geçirmiştir. Hesap verme sorumluluğu, saydamlık, yönetim gibi cilalı kavramlarla bir denetim mantığı empoze eden ve yönetim üzerinde hegemonya kuran YKY, esinini neoklasik iktisattan alır. YKY piyasa bireyciliği, bürokratik kolektivizm ve maliyet etkinliğini sağlamayı bünyesinde birleştirmiş ve insanı “homo economicus” a, başka bir ifadeyle “para-akademisyen” e çevirmiştir. Yazara göre üniversiteler artık akademisyenlere ait değildir. Üniversiteleri akademisyen olmayan yöneticiler yönetmektedir. İdareci sayısının günden güne arttığı bu sistemde fakültelerdeki iş yükü de dikkat çekici biçimde artmıştır. YKY yaklaşımının doğal bir sonucu olarak, yöneticiler maliyeti azaltmak, denetim gibi işlevleri yerine getirmek, üniversiteyi iş dünyasının hizmetine sunmak için gittikçe otoriterleşmişlerdir. Yöneticisi oldukları insanlar karşısında pozisyonlarını sistematik bir şekilde güçlendirmiş, akademisyenleri sıkı kurallara bağlarken, kendileri için ise temel kuralların bile geçerli olmayabileceği bir düzen kurmuşlardır. Bunun adı otoriteryanizmdir. Yazarın bu yönetim tarzı için kullandığı tabir “karanlıkokrasi” dir. Fleming konuya sadece teknik açıdan değil, insan psikolojisi açısından da baktığından karanlık ve bürokrasi kavramlarını birleştirip “karanlıkokrasi” kavramını türetmiştir. Karanlıkokraside herhangi bir eleştiri kuruma sadakatsizlik olarak yaftalanır, taciz ve zorbalık norm halini alır. Zorlayıcı bürokrasilerin yarattığı karanlık zamanla evrim geçirir. Öfkeyle başlar, hüsrana dönüşür ve en sonunda kökleşmiş bir umutsuzluk halini alır.

Akademisyen olmayan idareciler, otoriteyi sağlamak ve çalışanların performansını artırmak için “sonuç odaklı” bir yönetim ve denetim ile “ölçülebilir performans” yaklaşımlarını benimserler. Zaten neoklasik iktisadın “verimlilik” anlayışı da bunu gerektirir. “Büyük veri” ile akademisyenlerin tüm faaliyetleriyle

kaydedilip takibe alınması sağlanmıştır. Kolektif “sahiplik” algısı yok edilerek yönetim sistematüğinden uzaklaştırılan akademisyenler derse giren, e-posta trafiğıyle belge ve klasörlere gömülen makinelere dönüştürülmüş, yarı zamanlı çalışma yöntemiyle duygusal olarak da akademinin kolektif ruhundan uzaklaştırılmıştır. “Somut” grafiklerle emeğin ölçülmeye çalışılması yapılan işi niceliğe indirgemiş, nitelik görünmez olmuştur. Ayrıca, bu grafiklendirme yöntemi akademisyenler arasındaki dayanışmayı azaltmıştır. Gösterge tabloları akademisyenlerin kâbusudur. Ayrıca akademisyenlerin performansının öğrenci anketleri ile değerlendirilmesi nitelikli eğitimi geri plana itmiş, şovmen akademisyenliğin prim yapmasına yol açmıştır. İşte, “Saçı Olan Bir Çizelge Değilsiniz” bölümünde yazar, bu yaşananları “ölçüt tiranlığı”, “ölçüt fetişizmi”, “niteliğin niceliğe indirgenmesi”, “dijitalleşmiş üniversite”, “ölçüt manyaklığı”, “sırala ve çekiştir politikası” ve “büyük veriye tutku” gibi çarpıcı ve uyarıcı söz öbeklerini kullanarak anlatmıştır.

Fleming, “Homo Academicus’un Ölümü” bölümünde neoliberal güdümlü performans, kaynak ve ölçülebilirlik pratiklerinin akademik yaşamı nasıl “ölüm” sürüklediğini özetlerken akademisyen ve öğrencilerin ekonomik rasyonalizmle kuşatılmış bir toplumda çöküş ve tükenmelerini “ölüm” metaforuyla vurgular. Pierre Bourdieu’ya göre üniversite, sadece bilimin yapıldığı yer değil, iktidar ilişkilerinin, hiyerarşilerin ve rekabetin yoğun olduğu bir alandır. Akademisyenler belli çıkarlara sahiptir, sermaye biriktirir ve alan içindeki konumlarını yükseltmeye çalışırlar. Akademik ünvan, yayın, atıf, prestij gibi sembolik sermayeler peşindedirler. Bilimsel nesnellik iddiası akademisyenin konumundan bağımsız değildir; onlar düşüncelerini konumlarıyla şekillendirirler. Bourdieu’ya göre *homo academicus*, bu akademik alanın içinde şekillenmiş, onun kurallarını içselleştirmiş kişidir. Fleming, akademinin artık alan olmaktan çıktığını, yerine neoliberalizmin egemen olduğu piyasa odaklı bir kurum haline geldiğini savunur. Üniversite piyasaya daha fazla açılmış, “alan dışından” yönetilir olmuştur. Neoliberalizmin “ekonomik insanı” olan akademisyenler, tükenmiş, sinmiş, değersizleşmiş, ölmeye yüz tutmuştur. Kitabın bu bölümünde sıkça ruhsal bozukluklar ve intiharlardan bahsedilmektedir. Yani Bourdieu’nün tanımladığı özgül alan yok olurken, piyasa ilişkileri tarafından işgal edilmiş başka bir alan yükseliştir. Bourdieu, akademisyenin *habitus*’uyla belirli norm ve stratejileri içselleştirdiğini öne sürmüştü. Fleming’e göre *habitus* kavramı da değişmiştir. Akademisyenin sınıfsal konumu, içinde bulunduğu koşulları değişmiştir çünkü. Neoliberal yapı içinde oluşan “yeni *habitus*” yapay ve baskıcı sonuçlar doğurmuş, bireyin artık özne olma kapasitesi kalmamıştır. Büyük veriye hizmet için modern köle haline getirilen akademisyenlerin iş yükü artmış, emek sömürsü de büyük boyutlara ulaşmıştır. Akademisyenin yaptığı iş “etki”ye endekslenmiş, üniversiteye maddi getirisi üzerinden payelendirilmiştir. Karanlıkokraside ünvanlar, yükselmeler vb. nepotizmle belirlenir hale gelmiştir. Son derece niteliksiz bir yöntem olan ölçüt fetişizmi bile patrimoni nedeniyle nizami şekilde uygulanmazken, akademisyenler “puan” getirecek çalışmalara yönlendirilmektedir. Bu pragmatist yaklaşım akademisyenleri beşerî bilimlerde çalışma yapma

fikrinden uzaklaştırmakta, özellikle beşeri bilimlerde kan kaybına yol açmaktadır. Fleming'in belirttiğine göre endüstri açısından önemli STEM branşları (bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik) ve tıp güzide hale gelirken alanın kaybedeni beşeri bilimler olmuştur. İngiliz Dili, Antik Yunan ve Roma klasikleri incelemeleri ve kültürel çalışmalar "fonlanamaz" çalışmalar olmuştur.⁴

Yaratılan ekonomik araçsalcılık üniversite-sanayi iş birliğinin kutsanması sonucunu doğurmuştur. Çünkü akademisyenlerden beklenti "yüksek etki"ye (ekonomik olarak) sahip işler yapmalarıdır. "Yüksek etki" üniversiteleri silah sanayisi ile yoğun bir iş birliğine itmiştir. Yazarın bu durumu örneklendirmesi içler acısı bir olay üzerinden gözler önüne serilmiştir: Yemen'de sivil bir ailenin evine düşen bomba. Belki de kitabın en edebi yeridir bu bölüm.

"Akademide Yıldızlık Kompleksi" bölümünde ekonomik rasyonalizm ve kariyerizm anlayışının benimsenmesinin getirdiği popülerlik arayışı anlatılmaktadır. İş piyasasında isim yapan akademisyenler artık "akademik yıldızcıklar"dır. Yazar bu yıldızcıkları yürüyen reklam panolarına benzetmektedir. Yaratılan şöhret kültürü bireyciliği artıracak, dayanışmayı azaltacaktır.

"Cehennemlik Öğrenci Manzaraları" bölümünde akademinin bir diğer boyutu olan öğrencilerin sorunlarına değinilmektedir. Kamu fonlarının azalması öğrencileri borçlandırmış, öğrenciler iş piyasasında çalışmak zorunda kalmış, emek sömürsünün çarkına girmiştir. Bu bölümün en çarpıcı bilgisi ise bazı öğrencilerin finansal destek sağlamak için seks işçiliğine yöneldiğidir. İnternet sitelerinde bir araya getirilen "şeker babalar"ın "şeker bebekler"e seks işçiliği karşılığında para transferi gerçekleştirmesi kapitalizmin çirkin yüzünü yinelediğini göstermektedir. Neoliberal yapıda akademi yalnızca entelektüel değil, aynı zamanda ve daha önemli olarak insani açıdan da bir yıkım içindedir. Fleming, "Üniversiteler Nasıl Ölüyor" bölümünde önceki bölümlerde aktarılan verilerin yıkıcı etkisinin resmini çiziyor. Daha önce değinilen, James M. Buchanan'ın Nobel ödüllü Kamu Tercihi Teorisi, beşerî sermaye kuramı, YKY gibi neoliberalizmin misyonunu yerine getiren araçlarla üniversitelere nasıl kıyıldığını gösteriyor. Bu bağlamda yazarın edebi dilini hatırlatmakta fayda var: "Aşırılıkçı neoliberalizmin kontrolsüz trenine zincirlenen modern üniversite, bugün (kurumsal düzlemde konuşursak) cehennemvari bir uçurumun eşiğinde, aşağıya bakmaktadır."

"Kayıp Vakaların Tümü Gerçekten Kayıp mı?" başlığıyla sunulan sonuç bölümünde üniversitelerin uçurumun eşiğinden geri dönme şansı var mı sorusu gündeme getiriliyor. Jacques Derrida'nın "koşulsuz üniversite" fikrini ütöpik bulan yazar Stefano Harney ve Fred Moten'in "akademik yeraltı kültürü" taktiğini de yeterli görmemekte. Akademik kapitalizm "kriz" dönemindedir ve Fleming maalesef pek umut taşımamakta. Yazarın karamsarlığında krizin sadece üniversite içi bir konu

⁴ Türkiye'de de birçok eğitim fakültesinde eğitim sosyolojisi dersi programlardan çıkarılmıştır. Edebiyat, felsefe, sosyoloji, arkeoloji gibi bölümler kapanma riskiyle karşı karşıyadır.

değil ekonomi-politik bir konu bağlamında yaşanması, kurtuluş reçetelerinin yetersiz olması ve akademisyenlerin yaşananlara tepkisiz kalması etkilidir.

Karanlık Akademi ve Eleştirel Pedagoji Üzerine

Karanlık Akademi kitabı, günümüzde akademinin durumunu tüm çıplaklığıyla ortaya koyarken geleceğe çevirdiği perspektifle ve adıyla müsemma olduğu kadar distopik bir eser. Yazarın ifadesiyle “Bu kitap bir üni-karamsarlık egzersizidir.” Yani “Karanlık Akademi” edebi bir tür olarak ele alınsaydı eleştirel gerçekçi bir eser olurdu, toplumcu gerçekçi değil. Çünkü yaşananların eleştirisi var fakat çözüm yolu ve umut ışığı yok. Yine de yazarın yaptığı kolay bir iş değil. Üniversitelerde yaşanan akıl dışı gelişmeleri, nitel ve nicel yöntemlerin bilimsel sonuçlarıyla ve bilimsel olduğu kadar edebi diliyle okura aktaran Peter Fleming’in bu çalışması akademi tarihinin köşe taşlarından biri olmayı hak ediyor.

Fleming’in üniversitelerin öldüğü şeklinde iddialı ve karamsar yaklaşımına karşın eleştirel pedagoji yaklaşımı, akademisyeni yeniden entelektüel, özgür ve toplumcu kılacak çözüm önerileri geliştirebilecek kuramsal derinliğe sahiptir. Öncelikle ve büyük ölçekte kamusal eğitim savunusu sıkı bir şekilde yapılmalıdır. Akademisyen sadece “yayın yapan” değil, kamusal tartışmalara müdahil olan, öğrencilerle birlikte düşünen, risk alan bir aktör haline gelmelidir. Öğrencilerin müşteri olarak görülmediği, bilgiyi akademisyenle birlikte üreten özneler olarak kabul edildiği ders içi ve ders dışı akademik ortamlar oluşturulmalıdır. Ölçüt ve performans dayatmasına karşın birebir üniversitenin kendi içinde olmasa bile toplum ve insanlığın gerçek yararı yönünde bilimsel çalışmalar için alternatif üretme yol ve araçları geliştirilmeli ve artırılmalıdır. Türkiye’de bunların Özgür Üniversite ve Ankara Dayanışma Akademisi (ADA) gibi daha önce gelişen örnekleri var. İşte tam da bu noktada *Eleştirel Pedagoji Dergisi* “puan, indeks, performans” gibi kısaç ve fenomenlerden azade şekilde toplum yararına, özgürlükçü bilimsel yayınların yuvası olmasıyla öne çıkmaktadır. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*’nin yaptığı işin kıymetinin bir parçası da şu: “Politik olan bilimsel olamaz” algı ve rüzgârının yanıltıcı, “güvenli” ve konformist etkisinden kendisini uzak tutabilmiş olması.

Kaynakça

- Bok, D. (2007). Piyasa ortamında üniversiteler: Yükseköğretimin ticarileşmesi (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mobbing ile Mücadele Derneği. (2026). Türkiye’de yılda 100 akademisyen intihar ediyor. <https://mobbing.org.tr/turkiyede-yilda-100-akademisyen-intihar-ediyor> (Erişim tarihi: 11 Şubat 2026)
- Özbay, K. (2025, 4 Ekim). Üniversite değil, diploma fabrikası [Röportaj]. Evrensel. <https://www.evrensel.net/haber/575456/universite-degill-diploma-fabrikasi> (Erişim tarihi: 10 Şubat 2025)
- Yıldırım, A. (1998). Türk üniversite tarihi. Öteki Yayınevi.